До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента – кандидата юридичних наук, доцента, завідувача кафедри цивільного права та процесу Кирдана Богдана Васильовича на дисертацію Болюбаша Євгена Володимировича «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми. Обрана тема дисертаційного дослідження – «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи» – є безперечно актуальною та своєчасною. Це зумовлено як науковими, так і практичними чинниками. У сучасних умовах, воєнного стану (бойових дій, терористичних актів, диверсій), значної кількості внутрішньо переміщених осіб, нестабільної демографічної ситуації, знищення, пошкодження належних реєстраційних документів, які підтверджують факт народження або смерті особи, а також зростанням кількості звернень до суду для встановлення юридичних фактів, що мають юридичне значення, питання, підняті автором, набувають не лише теоретичної, а й великої прикладної цінності.

Незважаючи на наявність певної кількості наукових праць, присвячених окремому провадженню, слід зазначити, що комплексне осмислення особливостей цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи досі залишалося фрагментарним. Дисертант запропонував системний підхід до розгляду цієї категорії справ, що дозволило поглибити наукове розуміння проблематики та розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Таким чином, актуальність теми обумовлена не лише потребами теорії цивільного процесуального права, а й практичними викликами правозастосування, які потребують наукового обґрунтування.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Дисертацію виконано відповідно до основних положень Цілей

сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021−2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, здебільшого є аргументованими й переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення та обґрунтування автор використав широке коло вітчизняних наукових публікацій, міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти, судову практику.

Використання Є. В. Болюбашем значного методологічного інструментарію, загальнонаукових та спеціальних методів спеціально-наукових та відповідних підходів наукового пізнання явищ і процесів

дозволило багатоаспектно проаналізувати заявлену проблематику. Застосовано, зокрема, діалектичний, системно-структурний, формально-логічний, формально-юридичний, логіко-нормативний, логіко-семантичний, історико-правовий, компаративістський та метод правового моделювання.

Це дозволило дослідити цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи і правові засади реалізації права на подання до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи у їх розвитку та взаємозв'язку.

Зміст дисертації відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації викладено послідовно і доступно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентабельною, оскільки дисертант під час проведення дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 205 найменувань).

Також достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є одним із перших у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи.

У роботі обґрунтовано низку концептуальних положень, узагальнень і висновків, які відповідають критеріям наукової новизни, основними з яких є такі:

вперше:

– виокремлено особливості процесуальної форми окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, якими є: 1) виключний перелік заявників, зокрема:

а) у справах про встановлення факту народження особи: батьки або один з них, їхні представники, члени сім'ї, опікун, піклувальник, особа, яка утримує та виховує дитину, або інші законні представники дитини; б) у справах про встановлення факту смерті особи: члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси); 2) спеціальна територіальна підсудність, відповідно до якої заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника; 3) процесуальні строки розгляду даної категорії цивільних справ, які розглядаються невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду; 4) негайне виконання судових рішень, ухвалених у таких справах;

– зроблено висновок про те, що у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, у разі неможливості участі свідка у судовому засіданні, у тому числі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд може розцінювати письмове опитування свідка як допустимий доказ за аналогією процесуального порядку письмового опитування учасників справи як свідків, передбаченого ст. 93 ЦПК України;

удосконалено:

– судження про те, що факти, які мають юридичне значення, – це конкретні життєві обставини, які передбачені нормами права та є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин (прав і обов'язків);

– положення про те, що заявниками у справах про встановлення факту народження або смерті особи можуть бути: особа, яка безпосередньо зацікавлена у встановленні даного факту; органи державної влади чи місцевого самоврядування; інші особи, зокрема правонаступники, представники установ (банків, страхових компаній), які потребують встановлення факту для виконання своїх обов'язків чи реалізації прав;

– перелік матеріально-правових передумов, які є підставою для відкриття провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, як-от: втрата документів, що підтверджують факт народження або смерті особи; відсутність актових записів щодо даних фактів в органах державної реєстрації актів цивільного стану; неможливість отримати документи через форс-мажорні обставини (наприклад, воєнні дії, природні катастрофи); помилки в документах, які не можуть бути виправлені іншим шляхом;

– твердження, що під час оцінки доказів судом у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України є доцільним застосування презумпції добросовісності доказування, яка означає припущення факту відповідності поданого учасником справи до суду доказу вимогам допустимості, за умови, що такий доказ одержаний на тимчасово окупованій території України та є достовірним;

дістало подальший розвиток:

– розуміння факту народження як акта цивільного стану, який нерозривно пов’язаний з фізичною особою і який започатковує її можливість бути суб’єктом цивільних прав та обов’язків. Факт народження підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку відсутності документа закладу охорони здоров’я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження і, відповідно, неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;

– положення про те, що факт смерті особи – це акт цивільного стану, який нерозривно пов’язаний з фізичною особою і який припиняє її можливість бути суб’єктом цивільних прав та обов’язків. Факт смерті особи підлягає встановленню в порядку цивільного судочинства у випадку: а) неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті особи в певний час; б) особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного

випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

– доктринальне тлумачення категорії охоронюваний законом інтерес як об'єкта захисту у порядку окремого провадження, зокрема у справах про встановлення факту народження або смерті особи, який визначається, здебільшого, як прагнення до отримання певного блага, реалізація якого опосередковується здійсненням відповідного суб'єктивного права;

– висновок про те, що у разі відсутності інших засобів доказування у справі про встановлення факту смерті особи в якості свідка судом може бути допитаний заявник, якщо йому особисто відомі факти, що мають значення для справи, і він не заперечує проти допиту;

– обґрунтування того, що окреме провадження як вид цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про встановлення факту народження або смерті особи, характеризується: особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес; відсутністю матеріально-правового спору між учасниками справи, що, водночас, не виключає наявність спору про факт.

На підставі наведених положень розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. ст. 315, 318 та 319 ЦПК України, а також ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», ст. 16 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

Практична значущість результатів дослідження полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок про встановлення факту народження або смерті особи; *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про встановлення факту народження або смерті особи; *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* при викладанні

навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів; *науковій діяльності* – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування», при проведенні навчальних занять з дисципліни «Актуальні проблеми цивільного процесуального права».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у закордонних юридичних виданнях, п’ять тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі.

Аналіз опублікованих дисертантом статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні в наукових працях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об’єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У розділі 1 «Теоретичні, правові та методологічні засади дослідження цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи» дисертант здійснив ґрунтовний аналіз наукової літератури, що охоплює проблематику окремого провадження у зазначеній категорії справ. Визначено методологічні основи дослідження, що забезпечило комплексний підхід до розуміння правової природи таких проваджень. Значну увагу приділено еволюції законодавчого регулювання відповідних правовідносин, зокрема простежено трансформацію підходів до судового встановлення фактів народження або смерті у цивільному процесуальному праві України. Загальна характеристика інституту, наведена у розділі, сприяє чіткому окресленню його ролі в системі цивільного судочинства.

У розділі 2 «Окремі процесуальні аспекти, пов'язані з поданням до суду заяви про встановлення факту народження або смерті особи» автор зосередив увагу на суб'єктах звернення до суду, правових підставах подання заяви та процесуальних правах і обов'язках учасників відповідних проваджень. Детально розглянуто питання доказування, що має ключове значення для справ про встановлення юридичних фактів. Аналіз проведено з урахуванням чинного законодавства, судової практики та наукових підходів, що дозволило виявити низку прогалин і суперечностей, а також запропонувати шляхи їх подолання.

Розділ 3 «Процесуальні особливості розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи в порядку окремого провадження» присвячено аналізу стадій цивільного процесу у зазначених справах: відкриттю провадження, підготовчому провадженню та безпосередньо розгляду справи. Дисертант ґрунтовно дослідив специфіку кожної стадії, виявив типові процесуальні проблеми, які виникають у практиці, та запропонував обґрунтовані рекомендації щодо їх врегулювання.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота

Болюбаша Євгена Володимировича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити наступні зауваження, які мають виключно дискусійний характер.

1. У пункті наукової новизни, де автор стверджує, що «вперше аргументовано, що в процесі доказування у справах про встановлення факту народження або смерті особи значну роль відіграють непрямі докази, до яких належать: фотоматеріали; листування чи записи розмов між родичами або іншими особами; публікації в засобах масової інформації; інформація з соціальних мереж або інших цифрових джерел», справедливо акцентується увага на актуальних, часто єдино можливих джерелах доказової інформації, зокрема і в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Разом із тим, подібне твердження, попри свою слушність, потребує глибшого правового розкриття природи вказаних доказів, їх допустимості, порядку подання, а також способів перевірки достовірності. У чинному процесуальному законодавстві такі докази вже передбачено в складі електронних доказів – відповідно до ст. 100 ЦПК України, яка включає, зокрема: «…фотографії, відео- та звукозаписи, веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані…».

Отже, фотоматеріали, листування в месенджерах, публікації в соціальних мережах та цифрові зображення належать до визнаних джерел доказів, проте суд їх оцінює з урахуванням джерела походження, засвідчення автентичності, а також можливості ідентифікації особи, яка їх створила або передала. Крім того, в умовах бойових дій чи тимчасової окупації, питання достовірності таких доказів набуває особливої значущості. Проте автор не розкриває: як саме суд має перевіряти достовірність цифрових матеріалів (наприклад, через метадані, геолокацію, співставлення з іншими доказами); чи можуть публікації в соцмережах (наприклад, дописи очевидців у Facebook,

Telegram, YouTube) бути підставою для визнання їх допустимими доказами в умовах відсутності первинних показань; чи доцільно доповнити перелік електронних доказів (ст. 100 ЦПК України) новими підкатегоріями або прямо зазначити цифрові повідомлення, пости, цифрові копії переписок, у справах про встановлення фактів народження чи смерті.

У зв'язку з цим, враховуючи судову практику (зокрема, Верховного Суду) щодо визнання таких доказів допустимими, логічним виглядає постановка питання про доцільність внесення змін до ст. 100 ЦПК України. Зокрема – шляхом законодавчої конкретизації категорій електронних доказів, що найчастіше трапляються в цій категорії справ. Хотілось би почути думку автора з даного питання.

2. У дисертаційному дослідженні варто було б ширше охопити питання змісту судового рішення у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Згідно зі ст. 319 ЦПК України, у рішенні обов'язково зазначаються: встановлений судом факт; мета його встановлення; докази, на підставі яких суд дійшов висновку. Це має важливе значення, адже судове рішення у таких справах не замінює собою документів, які видаються органами ДРАЦС, а лише є підставою для їх отримання. Відтак дисертант мав би проаналізувати межі правового значення таких рішень у контексті їх використання у подальшому адміністративному або цивільно-правовому обороті. Без цього порушується цілісність дослідження як з точки зору теорії, так і правозастосування.

Викладені вище зауваження дискусійного характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Болюбаша Євгена Володимировича, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Болюбаша Євгена Володимировича на тему «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті

особи», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація на тему «Цивільне судочинство у справах про встановлення факту народження або смерті особи» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 08 квітня 2025 р. № 426), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами та доповненнями від 03 травня 2024 р. № 507), а її автор – Болюбаш Євген Володимирович – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент **Богдан КИРДАН**